
MARKT EN PLAN: WATER EN VUUR ?

Een gesprek met Jacky Nagels en Gérard Roland,
economisten aan de ULB.
Vrijdag 2 februari 1989

Met de ontwikkelingen in Oost-Europa als leidraad, trachten we de invloed van de economische problematiek op de gebeurtenissen te achterhalen. Het wordt alsmear duidelijker dat de hoofdtoon van de «revoluties» komt te liggen op het omverwerpen van het basiselement van de socialistische economie, de planning. De vraag die bijgevolg op ieders lippen brandt, is de zeer algemene, theoretische en abstracte discussie over de verzoenbaarheid tussen markt en plan. Tegelijkertijd legden we aan deze specialisten de vraag voor hoe zij de toekomst van wijlen het Oostblok inschatten.

Jacky Nagels- Persoonlijk zou ik de kwestie niet te acuut willen stellen. Marktmechanismen en socialisme hoeven niet noodzakelijk tegengestelde begrippen te zijn, alhoewel het invoeren van marktmechanismen zeker geen gemakkelijke opdracht is. Dat hebben wij onderhouden, zowel tijdens de hervormingspogingen in Polen vanaf 1956, in de Sovjet-Unie in 1965, in Hongarije in 1968, waar telkens werd getracht het planningssysteem te hervormen en marktmechanismen op één of andere wijze in te voeren. Om allerhande redenen, verschillend van land tot land, is dat niet gelukt. Het ging niet enkel om het invoeren van marktmechanismen, maar ook om het opzetten van stimulans- en investeringsfondsen voor de ondernemingen, en meer autonomie voor de ondernemingen in het algemeen. Men heeft moeten beseffen dat na enkele jaren, in de S.U. vanaf 1969, de operaties mislukten. Is dit te wijten aan een contradictie tussen plan en markt ? Ik denk het niet. Het is niet omdat een poging mislukt, dat de mogelijkheid a priori uitgesloten is. Toch moeten we toegeven dat, gezien de vele mislukkingen, het zeer moeilijk moet zijn.

Gérard Roland- Theoretisch gezien, is het duidelijk dat onder het socialisme, en ik bedoel hiermee natuurlijk het zuivere, volledig verwezenlijkte socialisme, helemaal geen plaats kan zijn voor de markt. Het plan moest de markt volledig vervangen. Ik denk dat daar precies een probleem bestaat bij de interpretatie van Marx. De historische ervaringen van de Sovjet-Unie en van de andere Oosteuropese landen, moeten

ons aansporen om bepaalde theoretische herzieningen door te voeren. In elke maatschappij waar een zekere ingewikkelde verdeling van de arbeid bestaat, is een mediatie van de behoeften en van de gebruikswaarden noodzakelijk. Nu bestaat er enkel de keuze tussen twee algemene coördinatiemechanismen om deze mediatie te verwezenlijken : ofwel een gedecentraliseerde verdeling via de markt, ofwel gecentraliseerd op een administratieve manier, t.t.z. de administratie tracht vraag en aanbod in evenwicht te brengen. Ik denk dat een zuivere planeconomie in een ontwikkelde maatschappij een aantal problemen stelt -ik heb dat ook trachten aan te tonen in mijn boek¹. Het is onmogelijk om een zuivere, ideale planeconomie op te bouwen met die administratieve middelen. Niet alleen kan men in de praktijk aantonen dat het creëren van schaarste en van economische onevenwichten onvermijdelijk is, maar ook moet men vaststellen dat er in het werk van Marx een zekere tegenstelling en spanning bestaat. Enerzijds wou hij de meest democratische, vrijheidsgezinde maatschappij, en aan de andere kant overheerste het verzet tegen de markt, met begrippen als marktfetisjisme e.d. Mijn conclusie is dat een moderne maatschappij niet kan zonder de markt. Ik denk ook dat de problematiek van en de literatuur over het marktsocialisme uitgaat van die vaststelling. Alle theoretici die getracht hebben het begrip «marktsocialisme» uit te werken, zijn vertrokken van dezelfde historische ervaringen. In de tijd van Marx wist men niet hoe dat functioneerde, en men kan vandaag het stalinisme bekritisieren, en andere negatieve factoren zoals de onderontwikkelde productiekrachten inroepen, maar zuiver economisch gezien staat het buiten kijf dat een loutere planeconomie zware problemen met zich meebrengt.

Wel, eens men beslist heeft dat de markt haar rol moet spelen, rijst de vraag waar het socialisme dan gebleven is. Het verschil tussen het liberalisme en het socialisme als ideologie ligt dan in het feit dat de massa's collectief hun lot in handen willen nemen. Dat is bijgevolg de idee van de democratie. In zekere zin kunnen we stellen dat de markt een bepaalde vorm van democratie inhoudt. Stel u voor : in de Sovjet-Unie bestaan er 12 miljoen verschillende producten. Indien iedereen daarover moest stemmen, zou dat inefficiënt zijn, maar ook onjuist, want waarom zou 40% van de stemmers die een bepaald product willen consumeren in de minderheid gesteld worden ? Stemmen met de roebel is dus een bepaalde vorm van democratie. Maar op één voorwaarde : iedereen moet over het gelijke stemrecht beschikken. En dat stemrecht is het inkomen.

¹Roland G., *Economie politique du système soviétique*, L'Harmattan, collection «Socialisme», Parijs 1989.

Hoe zijn plan en markt nu concreet tegenstrijdig ? Als men vertrekt van het principe van coördinatie moet men inderdaad vaststellen dat, zoals Jacky net komt te zeggen, indien men in een planeconomie een zekere ruimte wil laten voor de markt, men tot mislukken is gedoemd. Waarom gaat het niet ? Een voorbeeld kan dit illustreren. Onder de perestrojka was er met de wet van de onderneming een zeker ruimte voor de markt. Een bedrijf in een schaarste-economie weet dat er schaarste is en gaat bijgevolg rationeel meer middelen vragen dan het eigenlijk nodig heeft, wetend dat er toch minder gekregen zal worden en denkend dat de uiteindelijke toezegging voldoende zal zijn. Natuurlijk is dat geen manier van werken, maar vanuit het standpunt van het bedrijf op zich kan men dat begrijpen. Uiteindelijk gaat het hier om een vorm van hamsteren door die bedrijven, die hoge eisen gaan stellen aan de planningsorganen. Die vraag overschrijdt meestal met meer dan 100% de mogelijkheden, en bijgevolg werkt er niets. De enige vorm om in de staatssector een zekere mate van marktmechanisme in te voeren, is dan de overdreven vraag van de ondernemingen te breken door financiële beperkingen in te voeren. Deze beperkingen hebben echter de mogelijkheid van faillissement tot gevolg. Het is dus een groot probleem. Omgekeerd, in een markteconomie bestaat er veel ruimte voor planning. Niet alleen is er ruimte voor een publieke sector, die een belangrijke rol kan spelen in de economie, er is ook ruimte voor lange-termijnplanning, voor indicatieve planning. Ook dat schept grote problemen, er bestaat weinig theorievorming, maar concreet denk ik dat de mogelijkheid bestaat, en dat is ook de idee die bij sommige hervormers leeft. Een andere belangrijke vaststelling is dat er vandaag in de Sovjet-Unie geen nieuw planningsconcept bestaat.

Jacky Nagels- Ik ga akkoord met die laatste vaststelling, en ik zou er willen aan toevoegen dat de planning die in Oost-Europa tot stand werd gebracht, ten onrechte gelijk werd gesteld met een socialistische planning. Er bestond natuurlijk altijd een identificatie met het socialistische ideaal, en zeker niet alleen voor het plan, maar toch voor het plan in het bijzonder. Ik ben persoonlijk de mening toegedaan dat de planeconomieën, zoals zij gewerkt hebben, zeker geen socialistische planning kenden.

Ik bedoel daar twee zaken mee : ten eerste moet de betrachtting van het plan steeds de concretisering zijn van een bepaalde sociaal-economische politiek zijn, zoals bij ons het budget van de staat altijd de grote richtlijnen van een sociaal-economische politiek volgt. Op dezelfde manier moet het centrale plan de richtlijnen van de sociaal-economische politiek weerspiegelen. Hier komen we al tot een eerste groot onderscheid tussen het socialisme en de concrete toestand: het plan is nooit en nergens op een democratische manier opgesteld geworden. Men

verstaat onder democratie wat men wil, maar de *mittbestimmung* van de mensen aan de grote richtlijnen van het plan was niet nul komma nul, maar wel marginaal. Een socialistische planning is voor mij noodzakelijkerwijze een democratische planning. Een tweede reden van de onrechtmatige identificatie is dat de planning georganiseerd werd op een zeer administratieve wijze. O.K., elke vorm van planning zal hoedanook een bepaalde graad van administratie met zich meebrengen, maar administratief wil tenslotte zeggen verticale contacten tussen het centrale gedeelte en de individuele ondernemingen. Dat verticale contacten zullen domineren, schijnt mij logisch te zijn, maar die contacten waren niet alleen vertikaal, maar liepen van boven naar beneden, en mijns inziens bestaat een democratische planning inderdaad uit verticale contacten, die echter wel in de twee richtingen moeten verlopen. Zij dienen met andere woorden een compromis in te houden van de op- en neergaande wensen. Ik denk niet dat men überhaupt alle macht moet geven aan de basis, aan de ondernemingen, want dat gaat niet. Het centrale plan kan niet de som zijn van de kleine plannen van alle ondernemingen. Men moet op een democratische wijze de pijlen van boven naar beneden en vice versa organiseren. Fundamenteel was het effect van de opgaande pijlen in de socialistische economieën marginaal. Bijgevolg kan de planning in de zogenaamde socialistische landen geen socialistische planning worden genoemd. Wanneer men dat beweert, is de veronderstelde contradictie tussen het plan en de marktmechanismen in een dergelijk systeem natuurlijk veel groter dan in een systeem waar democratische planning zou bestaan.

VMT- De contradictie bestaat dus wel degelijk ?

Gérard Roland- Natuurlijk. De markt, hoe men ze ook bepaalt, is fundamenteel horizontaal. Dit wil zeggen dat bedrijven met andere bedrijven concurreren -een markt zonder concurrentie is geen markt- en dat de contacten tussen vraag en aanbod horizontaal verlopen. Bijgevolg is er een contradictie tussen de horizontale lijnen van de markt en de verticale lijnen van het plan. Het is precies die contradictie die opgelost moet worden. En het is niet omdat men zegt dat die contradictie reëel is, dat die tegenstellingen niet verwerkt kunnen worden. Men kan die tegenstelling verwerken door een soort compromis te vinden tussen de verticale en horizontale wensen. Vanzelfsprekend is dat zeer moeilijk, maar theoretisch gezien is de oplossing tussen een werkelijk socialistische planning en marktmechanismen veel gemakkelijker dan tussen een bureaucratische planning en de markt.

Jacky Nagels- Wij hebben altijd geleerd dat de uiteindelijke betrachting van het socialisme de maximale bevrediging van de behoeften van

de mensen in een niet-productivistische zin, in een emancipatorische zin diende te zijn. Als men de concrete realisaties van de zogenaamde socialistische planeconomieën bekijkt, moeten we echter vaststellen dat er nooit een keuze uit verschillende mogelijkheden aan de bevolking is voorgesteld. Nochtans is dat een minimum van democratie. Ik denk dan ook dat een echte socialistische planning, die vertrekt van de markt als fundamenteel coördinatiemechanisme, minstens deze keuzen moet voorstellen. Die vorm van administratieve planning was gewoon niet in staat tegemoet te komen aan de miljoenen verschillende behoeften van de bevolking. Ik denk dan ook dat de tegenstelling tussen de stijgende behoeften en de manier waarop het plan daarop trachtte in te spelen, alsmar groter werd. Vandaar ook die enorme frustratie in de Oostbloklanden. Wij bekritisieren het consumerisme hier, maar ga eens een dergelijke speech verkopen in die landen, waar zelfs de meest elementaire producten, zoals zeep en tandpasta moeilijk te krijgen zijn, waar zaken zoals toiletpapier economische problemen zijn. Dat is natuurlijk te begrijpen in een complexe planningsadministratie, die verantwoordelijk is voor alles, gaande van staalindustrie tot toiletpapier. En natuurlijk zijn de producten uit die laatste categorie voor de planners altijd secundair, maar voor de verbruiker van levensbelang.

Een andere element dat ik hieraan zou willen toevoegen, is het feit dat we dringend toe zijn aan de herziening van de idee dat het mogelijk is tegelijkertijd een zuivere planeconomie én volledig zelfbestuur te realiseren. Dat is totaal onmogelijk, precies omdat het plan onmogelijk de som kan zijn van de plannen van de verschillende ondernemingen. In elke economie moeten er coördinatiemechanismen bestaan tussen vraag en aanbod en in elke economie waar schaarste heerst, moeten er mechanismen bestaan die de strijd tussen individuele en sociale keuzen beslechten. Ik wil de markt helemaal niet idealiseren, wij kennen hier voldoende de negatieve aspecten van een markteconomie, maar toch denk ik dat de markt als coördinatiemechanisme voor de korte termijn noodzakelijk is. De toekomst van de planning ligt op de lange-termijncoördinatie.

De keuze tussen een productivistisch, ecologistisch of zelfs neoliberal project, m.a.w. de keuze tussen verschillende groei-alternatieven, is belangrijk voor onze toekomst. De regeringen in onze landen baseren hun economische politiek veel te veel op korte termijn. Als gevolg daarvan stapelen bepaalde problemen zich op, waarvan de gevolgen vandaag nog niet zichtbaar zijn, maar die binnen afzienbare tijd tot zware crisistoestanden kunnen leiden. Op dat gebied is lange-termijnplanning noodzakelijk.

VMT- Als we het goed begrijpen, ziet u de markt als meer dan een louter verdeelmechanisme, maar ook als een werkelijk productiebepalend element. In hoeverre verschilt een dergelijk systeem dan van een multinationale onderneming, die voor haar voortbestaan afhankelijk is van de markt, maar die tegelijkertijd een lange-termijnplanning moet uittekenen ?

Gérard Roland- Er bestaat een fundamenteel verschil tussen een planeconomie zoals die, laten we zeggen, in Hongarije, en een multinational, zelfs indien de omzetcijfers van die multinational misschien groter zouden zijn dan het BNP van Hongarije, want in een multinational bestaan vertikaal geïntegreerde structuren die geconcentreerd zijn rond een beperkt aantal producten. In Hongarije daarentegen is het hele gamma van gebruikswaarden onderworpen aan het plan. Die vergelijking is bijgevolg verwarrend.

VMT- Bij ons worden marktmechanismen quasi automatisch verbonden met het privé-bezit van de productiemiddelen. Is dat gerechtvaardigd ?

Gérard Roland- Het concept van het marktsocialisme was precies het invoeren van marktmechanismen binnen het kader van publiek eigendom, van collectieve eigendom. Nu zijn de voorstanders van een dergelijk systeem op een aantal problemen gestoten.

Een eerste, niet onoverkomelijk probleem is de zogenaamde allocatie van de productiemiddelen. Dit houdt in dat er een systeem moet bestaan dat de productiemiddelen naar die sectoren stuurt waar ze het meest noodzakelijk zijn. Marx heeft de theorie uitgewerkt van de perequatie van het kapitaal, die door de zoektocht naar maximale winst en door de verschillende winstmarges in de onderscheiden sectoren het kapitaal stuurt naar de «juiste» sectoren. Deze theorie gaat niet in alle gevallen op, maar het mechanisme bestaat. Bij ons gebeurt dat via de financiële markten, kapitaalmarkten, beurzen, banken, enzovoort. Welnu, een dergelijke structuur moet er zijn, ook onder het marktsocialisme. Veronderstellen dat de marktmechanismen enkel een rol spelen voor de lopende productie en dat het bepalen van de investeringen louter administratief kan verlopen, is onmogelijk. Want dan zouden er administratieve vergissingen gebeuren en bedrijven die wensen in te spelen op een belangrijke vraag zouden de nodige investeringen misschien niet verkrijgen. Bijgevolg wordt het marktmechanisme voor de consumptie uitgeschakeld als er geen markt bestaat voor de productiemiddelen. Deze moeilijkheden kunnen toch nog altijd geregeld worden in een systeem van publieke eigendom. Een Hongaarse econoom stelde reeds een tiental jaar geleden voor publieke holdings op te richten, die

het concurrentiespel zouden meespelen. Dan rijst natuurlijk opnieuw de vraag wat in een dergelijk systeem het verschil is tussen kapitalisme en socialisme. En dat is een gerechtvaardigde vraag. We moeten goed beseffen dat het debat over het marktsocialisme historisch bepaald is door de ervaringen van die landen. De belangrijkste overweging in verband met de allocatie van de productiemiddelen bestaat erin te garanderen dat het volk een zekere souvereiniteit bezit over de toekomst, met andere woorden dat er een democratische controle bestaat over de macro-economische beslissingen. In die zin kan men zeggen dat, wanneer er in een land de nodige sociologische en politieke structuren bestaan die een dergelijke democratische controle mogelijk maken, het eigenlijk weinig uitmaakt in wiens handen de productiemiddelen uiteindelijk terecht komen. Dat is niet overal efficiënt. Er zijn sectoren waar de administratieve coördinatie veel efficiënter is dan de markt.

Zuivere marktmechanismen, zelfs met publieke holdings, functioneren evenmin. Enkel een gemengde economie kan optimaal werken. Bijgevolg is er hoedanook nood aan een zuivere privé-sector. Dit thema ligt natuurlijk ter discussie in de Oostbloklanden. Als aan een directeur van een onderneming wordt gezegd «U moet de marktwetten volgen», dan gaat onmiddellijk de loopbaan van die directeur een rol spelen. Hij hoopt hoger op de sociale ladder te klimmen, misschien op een dag minister te worden. Hij is dus afhankelijk van politici voor zijn verdere loopbaan. Als er slechts één publieke sector bestaat, met politici aan de top en met een gepolitiseerde structuur, is het voor die directeur onmogelijk om werkelijk onafhankelijk te opereren, kan hij zich niet verweren tegen een mogelijke bureaucratische willekeur. Vandaar de idee dat men tenminste de keuze moet hebben tussen twee sectoren, opdat de werknemers in de publieke sector onafhankelijk zouden zijn van de politiek. Ook in België is dat één van de redenen waarom de publieke sector slecht functioneert, omdat er een volledige scheiding bestaat tussen privé- en publieke sector. In Frankrijk is dat niet het geval en bijgevolg werkt de publieke sector efficiënter. Uiteindelijk is dat de enige waarborg, ondanks alle institutionele waarborgen die werden ingebouwd, voor de onafhankelijkheid ten overstaan van de bureaucratie.

Wat de Sovjet-Unie betreft, overheerste in 1987 nog de idee dat de mogelijkheid bestond om marktmechanismen in te voeren in een zuivere publieke economie. Vandaag is men daarvan afgestapt. De groep rond Abalkin, een toonaangevende Sovjet-econoom, is ervan overtuigd dat de inbreng van een privé-sector onmisbaar is.

VMT- De evolutie gaat dus duidelijk in de richting van een combinatie van een staats- en een privé-sector ?

Gérard Roland- Inderdaad. Het probleem dat opduikt vanuit een andere richting, is de zekerheid dat bij het functioneren van een zuivere privé-sector de democratie haar rol niet kan spelen. Als de privébelangen te groot worden, beginnen die een dominante rol in de staat te spelen, met alle gevolgen van dien.

~~VMT-~~ We zitten bijna in het tweede gedeelte van onze discussie, over de concrete gevolgen van de ontwikkelingen voor de Oosteuropese landen in het algemeen en voor hun economieën in het bijzonder.

Jacky Nagels- Sta mij toe enkele aspecten aan te stippen. Wanneer Gérard het heeft over de scheiding tussen overheids- en privébedrijven, wil ik toch opmerken dat overheidsbedrijven niet noodzakelijk inefficiënt zijn. Het zijn niet noodzakelijk bedrijven met een zuiver administratieve logica. Wij kennen dat probleem bij ons zeer goed, waar de overheidsbedrijven sinds een tiental jaren met die problemen worden geconfronteerd. Mijns inziens is het mogelijk overheidsbedrijven op te zetten, ook bij ons, waar de administratieve logica níet domineert. Wanneer overheidsbedrijven op hetzelfde terrein opereren als de privé-bedrijven, moeten we vooral de factor macht onderzoeken. Bij de overheidsbedrijven ligt de macht bij de politici, of in ieder geval in de politieke sfeer, terwijl bij privé-bedrijven de macht in handen is van het kapitaal, met na enige tijd een zeer grote concentratie van de aandelen. Met dit gegeven moet men rekening houden. Ten tweede moeten we rekening houden met de complexiteit van het begrip «gemengde economie». Ook bij ons bestaat een gemengde economie. Een belangrijke deel van de economische structuur functioneert niet markt-gericht. Betekent een gemengde economie in de socialistische landen nu het bestaan van allerlei coöperatieven, K.M.O.'s, die vrij kunnen werken, en daarnaast een belangrijke staatssector ? Dat is mijns inziens slechts één conceptie van gemengde economie. Andere concepten zijn echter eveneens mogelijk. Zo kan men stellen : de belangrijkste staatssectoren worden geprivatiseerd en de overheid zal zich bezighouden met de gezondheidszorg, sociale zekerheid, de staatsadministratie. Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat een gemengde economie er inderdaad moet en zal komen in de Oostbloklanden, maar dan wel een waar de belangrijkste staatsondernemingen in handen van de staat blijven. Het is duidelijk dat het niveau van vermenging in dat geval totaal anders is. Waarom ben ik voorstander van deze vorm ? Ik ben ervan overtuigd dat ingeval van privatisering van de overheidsbedrijven, deze gemonopoliseerde bedrijven zullen worden. Deze bedrijven zullen dan uitsluitend gaan functione-

ren volgens de logica van de winst, en dat kan onmogelijk leiden tot een democratische economie. Mijn besluit is dat de belangrijkste overheidsbedrijven grondig hervormd dienen te worden, rekening dienen te houden met public management, public marketing en met de vraag op de markt, maar het moeten staatsbedrijven blijven, die gaan werken in de optiek van de centrale, nationale, democratisch opgestelde planning. Indien het privé-bedrijven worden die uitsluitend werken volgens de winstlogica, gaat die winstlogica in botsing komen met een democratische planning. Dat is volgens mij hét probleem in deze kwestie.

VMT- Laten we ons nu even buigen over de actuele ontwikkelingen in Oost-Europa.

Jacky Nagels- Er bestaat geen twijfel over wat er daar zal gebeuren: het is natuurlijk een kwestie van timing, maar de fundamentele richtlijnen wijzen erop dat men overgaat van een systeem van ondemocratische, centraal-administratieve planning naar een systeem van markt-economie.

Dat kan enkel gebeuren in een periode van crisis, en die is er. Het gaat dus niet om hervormingen, zelfs niet om structurele hervormingen, maar om een systeem-crisis : men is duidelijk aan het overgaan van het ene systeem naar het andere. De processen zijn verschillend van land tot land, het diepst laat zich deze overgang zich voelen in Polen, waar de crisis ook het zwaarst is, precies omdat de overgang daar het verst is gevorderd. De overgang kan slechts plaatsvinden door het dereguleren van het oude systeem. Het oude systeem moet kapot. En dat zien we vandaag gebeuren. Met andere woorden de macht van het plan, van de prijscommissies, van de ministeries neemt af -de industrieministeries in Hongarije en Polen zijn simpelweg afgeschaft- en zodoende valt het hele systeem in duigen. Deze deregulering is een conditio sine qua non om de overgang naar een absolute markteconomie mogelijk te maken. De crisis is bijgevolg een element van deze deregulering. De crisis is zeer acuut in Polen, en zal nog acuter worden in de komende jaren, ook in de andere landen. De markt zal onvermijdelijk de regulatie worden. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er geen verschillende soorten van markteconomie kunnen bestaan. Mijns inziens is de hamvraag vandaag helemaal niet of die landen zullen evolueren naar een democratisch socialisme, want dat is flauwekul (natuurlijk niet het begrip op zich), het probleem is te weten of het in de richting gaat van een wild kapitalisme, zoals wij dat hier gekend hebben tot ongeveer 1920. Dit wil zeggen de periode tot de vakbonden sterk genoeg waren om aan het kapitaal andere richtlijnen op te leggen. De keuze is dus tussen een wild kapitalisme en een markteconomie waar de sociale «pool» toch een zekere plaats krijgt.

Belangrijke werkloosheid zal overal een feit zijn, met de onvermijdelijke pauperisatie van zeer belangrijke sociale lagen. De vraag is of het mogelijk zal zijn hieraan tegemoet te komen met sociale maatregelen. Samengevat: markteconomie sowieso, maar ofwel wild, ofwel met sociale correcties. De trend onder de Oosteuropese economen neigt steeds meer naar de eerste keuze. Wij van onze kant moeten proberen te vermijden dat de arbeidende bevolking daar dezelfde problemen doormaakt als in het Westen voor de Eerste Wereldoorlog.

Gérard Roland- Ik zou eerder een prognose trachten te formuleren. Het is waar dat in de Oostbloklanden de keuze tussen Thatcher of Zweden het politieke debat domineert. Tevens is de lijn tussen de voorstanders van een marktsocialisme en de verdedigers van het Zweeds model niet altijd even duidelijk. Ik heb de indruk dat op korte termijn de problemen van de overgangperiode van het grootste belang zijn. We moeten wijzen op het wijzigingen in het politiek klimaat. Het is duidelijk dat de kommunistische partijen «out» zijn. Er is vandaag een dermate grote historische golf dat zij daar onmogelijk aan kunnen weerstaan. Op economisch vlak echter moeten we vooral kijken naar de belangen van de bevolking. De overgangperiode gaat gepaard met grote prijsverhogingen. Het afschaffen van de subsidies in Polen heeft tot gevolg dat vlees even duur wordt als een auto was in de jaren zeventig. Vandaag zijn er geen rijen meer voor de winkels, maar is er een ontzettende daling van de koopkracht. Een nog groter probleem is volgens mij de werkloosheid. Aangezien de arbeiders in de socialistische economieën in zekere zin gebonden waren aan de bedrijven, waarbij een groot gedeelte van hun niet-monetair inkomen van het bedrijf uitging, en de bedrijven de laatste jaren ook tal van andere «diensten» verleenden aan de arbeiders -ik kan het voorbeeld citeren van een bedrijf in Siberië waar de vakbonden koelkasten verkopen, omdat ze in de winkels niet te vinden zijn- zal er een ongelofelijke discriminatie ontstaan. Wat moet er gebeuren met werklozen, gepensioneerden en mensen die in kleine bedrijven tewerkgesteld zijn? U kan zich voorstellen dat de sluiting van de oude bedrijven en de omschakeling van zware naar lichte industrie op korte termijn tot zeer zware sociale problemen zal leiden. Des te meer omdat een systeem van sociale zekerheid zoals wij dat kennen onbestaande is. In Hongarije heeft men onlangs een wet op de werkloosheidsverzekering uitgevaardigd, die zelfs vergeleken met het Engelse systeem onmogelijk sociaal kan worden genoemd. Op basis van deze vaststelling denk ik dat we in deze overgangperiode, afgezien van de evolutie van de politieke toestand, rekening moeten houden met de weerstand van bepaalde lagen van de bevolking. Ik bedoel niet de arbeidersklasse in het algemeen, omdat ook daar veel schakeringen bestaan en veel zal afhangen van de individuele leefom-

standigheden, maar in ieder geval zal er verzet zijn onder het volk.

Mijn prognose is dan ook dat de evolutie op korte termijn in de richting gaat van wat ik een «duale gemengde maatschappij» zou willen noemen. Enerzijds zal er een dynamische, zuiver kapitalistische privé-sector bestaan, zonder sociale zekerheid, met faillissementen, waar een belangrijke accumulatie zal ontstaan, waar de meest gekwalificeerde arbeidskrachten naar toe worden gezogen, zowel lokaal als afhankelijk van het westen. Anderzijds zal de populaire weerstand zich kristalliseren in de staatssector, die belangrijk zal blijven in de toekomst.

In Polen heeft men in enkele weken onvoorstelbare prijsverhogingen kunnen doorvoeren, maar het verzet van de bevolking zal zich hoogstwaarschijnlijk pas laten voelen wanneer men bepaalde fabrieken zal willen sluiten.

Ten gevolge hiervan zal de maatschappij heel onstabiel worden: aan de ene kant de privé-sector met hoge lonen, hoge prijzen, geen regulatie, en aan de andere kant de staatssector met gewaarborgd inkomen, vastheid van betrekking, lage productiviteit, lage lonen en lage prijzen.

Ik heb dus de indruk dat er zich in de komende jaren inderdaad een gemengde economie zal ontwikkelen, maar ook een duale economie, met twee verschillende logica's. Deze toestand zal sociale spanningen met zich brengen: waar is er in een dergelijk systeem plaats voor vakbonden, die in ons bestel toch een soort tegenmacht vormen? Evenmin is er plaats voor een sociale zekerheid. De komende jaren zullen in elk geval gekenmerkt worden door een groeiende onstabielheid. Dat zal in de kaart spelen van de nieuwe nationalistische, populistische partijen die in zekere zin de plaats van de oude conservatieve neo-stalinisten zullen innemen. In de Sovjet-Unie is dat al zeer duidelijk merkbaar: niet enkel de Pamyat-beweging -dat zijn echte fascistena- maar ook de conservatieve intellectuelen formuleren demagogische eisen, ook op economisch gebied. Ze eisen betere prijzen, willen de kaders «verplichten» meer te produceren, willen garanties voor tewerkstelling, enz. De nationalistische partijen, die eisen ten overstaan van andere landen of bevolkingsgroepen voorstaan, zullen eveneens van de instabiliteit profiteren. De veranderingen in het politieke klimaat zijn zodanig groot, dat een expert als professor Brousse, die de vader is van de Poolse hervormingen, mij verzekerde dat op dit ogenblik in Polen noch in Hongarije een politieke ruimte bestaat voor een sociaal-democratische stroming. Men gaat daar werkelijk van het ene uiterste in het andere. Wat er op het gebied van de economie gaat gebeuren, is nog een andere zaak.

VMT- Bestaat er geen gevaar voor neo-kolonisatie door de inbreng van buitenlands kapitaal? Er is toch geen binnenlands kapitaal ter beschikking?

Jacky Nagels- Toch wel. Er is zeker een binnenlands kapitaal. Er is zeker een primitieve accumulatie, om het in marxistische termen te stellen.

Gérard Roland- Denken we maar aan de zogenaamde maffia in de Sovjet-Unie. De maffia beschikt over belangrijke middelen. Een van de paradoxen van de recente geschiedenis is, dat Gorbatsjov met zijn anti-alcoholcampagne in de kaart van de maffia heeft gespeeld. Net zoals in de Verenigde Staten in de jaren twintig, met de Drooglegging, ontstaat er onmiddellijk een clandestien circuit. Het is duidelijk dat maffiapraktijken niet te vergelijken zijn met het functioneren van een «beschaafde» markt. Dat probleem is zeer reëel in de Sovjet-Unie. Een vriend schreef mij onlangs dat hij de zorgen van het Sovjetrussische volk als volgt kon samenvatten : de winkels zijn leeg en de straten zijn gevaarlijk. Ook dat is een element van de desintegratie van het bestaande systeem. De criminaliteit is de laatste maanden met 30% gestegen. Er is natuurlijk de glasnost in de statistieken, maar deze toename is onmiskenbaar.

Jacky Nagels- Ik ben het globaal eens met de opmerkingen over gemengde en duale economie, maar ik zou daar een aantal opmerkingen aan toe willen voegen. Wanneer men de vergelijking met het Zweedse model wil maken, kan men er als econoom niet naast het gegeven kijken dat het inkomensniveau in Zweden voor de socialistische landen onbereikbaar is. Momenteel bedraagt dat in de Oostbloklanden 4   6.000 dollar per hoofd, en in Zweden 17   18.000 dollar, driemaal hoger dus. Het spreekt vanzelf dat men bij een inkomensniveau als dat in Zweden veel gemakkelijker een inkomenspolitiek en een sociale zekerheid in het globale plan kan invoeren. Bij een veel lager inkomen, en bijgevolg een lagere productiviteit, is het werkelijk zeer moeilijk. De invoering van een stelsel van sociale zekerheid is hoedanook beperkt door de ontwikkeling van de productiekrachten. Een andere beperking bestaat erin dat de overgang naar een markteconomie onvermijdelijk kapitalisten nodig heeft. Die kapitalisten zullen natuurlijk een deel van de meerwaarde opvangen, en dat deel is niet beschikbaar voor de sociale zekerheid. Het resultaat is eens te meer : grote spanningen. Wat vandaag de crisissituaties karakteriseert op het economische vlak is het verschijnsel «shortage stagflation». «Shortage» is schaarste, «stagflation» is het samengaan van geen groei (stagnatie) en inflatie.

Alhoewel wij enkel de schaarste zien van de consument, is ze even reëel voor de producent. De bedrijven hebben te kampen met schaarste aan grondstoffen, kapitaal, investeringen, kortom alle materiële inputs van de ondernemingen. De stagnatie wil zeggen geen groei, maar niet alleen voor de bedrijven. Ook het inkomen van de bevolking stijgt niet, integendeel.

In Polen kent men vandaag een inflatie van meer dan 1.000%, met enorme sociale gevolgen. Inflatie treft altijd bepaalde sociale lagen harder dan andere. Bij ons was een inflatie van 15% in de jaren zeventig al een serieus probleem, stel u dan voor wat een cijfer van 1.000% tweeebrengt.

Wat de politieke situatie betreft, ben ik er net zoals Gérard ervan overtuigd dat de KP in de Oostbloklanden afgedaan heeft. Om allerlei historische redenen, hun stomiteiten, hun gefoefel, hun zeer ondemocratisch optreden, enz., is de KP inderdaad «out». Ze is echter niet alleen verloren omwille van het verleden, maar ook omwille van de toekomst. Ik bedoel daarmee dat diegenen die ijveren voor een markteconomie tenslotte zeer goed weten dat er binnen het kader van de KP-ers en van progressieven in het algemeen, in ieder geval altijd mensen zullen zijn die strijden tegen een wild kapitalisme. Zodoende is het bijna noodzakelijk om deze mensen achter de tralies te gooien. Ze worden gecriminaliseerd omwille van hun bewind gedurende de laatste veertig jaar, maar ook om politieke redenen, precies omdat zij een rem zouden zijn op de overgang naar de markteconomie. Dat laatste aspect wordt in de media vanzelfsprekend nooit behandeld, maar voor mij is dat zeer duidelijk.

Een laatste punt dat ik zou willen aansnijden, is het feit dat de onzekerheid niet alleen reëel is op het sociale en het politieke terrein, maar ook wat de vredesproblematiek betreft. Ik bedoel daarmee dat al de grenzen in Centraal- en Oost-Europa, net zoals de meeste grenzen in de wereld, artificiële grenzen zijn. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot vandaag had men een compromis aanvaard waardoor de grenzen werden gerespecteerd. Ik vrees dat die situatie niet heel lang meer zal duren. Een gewapend conflict is dan ook niet uit te sluiten. Oorlogen in de Balkanlanden, tussen Bulgarije en Roemenië, tussen Roemenië en de Sovjet-Unie, tussen Roemenië en Hongarije, tussen Bulgarije en Joegoslavië, tussen Hongarije en de Sovjet-Unie, tussen Hongarije en Tsjechoslovakije en ga zo maar door. In al deze landen zijn er grensproblemen. Men kan zich inbeelden dat op dat vlak veiligheidsoverwegingen geen noemenswaardige rol zullen spelen, integendeel. Deze problematiek belangt alle inwoners van geheel Europa aan, waar ze ook mogen wonen. Wij als West-Europeanen kunnen ons steentje bijdragen in het kader van het integratieproces van West- en Oost-Europa door het concept van

een sociaal Europa te promoten. Wij moeten ervoor zorgen dat de Oost-europeanen niet alle elementen van het kapitalisme integreren in hun maatschappij, maar dat zij ook onze sociale verworvenheden overnemen. Dat is het perspectief op dit ogenblik.

Gérard Roland- Ik ben evenmin erg gerust in de afloop van deze ontwikkelingen. Enerzijds zijn er de Koude-Oorlog-adepten, die Gorbatsjov zien als onderdeel van een maskerade om het westen te verdoven, en anderzijds hebben we kunnen vaststellen dat de verklaringen van Bush na de top van Malta toch bewijzen dat het bewustzijn leeft dat de Sovjet-Unie niet aan haar lot overgelaten kan worden. Ondanks bepaalde tendenzen in West-Europa die de Sovjet-Unie willen isoleren, groeit toch het besef dat Europa begint aan de Atlantische Oceaan en eindigt aan de Oeral. Oost-Europa kan dus niet zomaar losgekoppeld worden van de Sovjet-Unie. De ineensstorting van de regimes heeft een politiek vacuüm gecreëerd, kijk maar naar de D.D.R. of Roemenië. Er is de implosie van de regimes, maar er bestaat gewoon geen mondige, ervaren oppositie. De situatie is anders in Polen en Tsjechoslovakije. Men kan denken van de katholieken of van Solidarnosc wat men wil, maar het is duidelijk dat zij nagedacht hebben over hun politiek eens ze de macht in handen zouden hebben. In de D.D.R. is het niet zo erg, want de vereniging van de beide Duitslanden komt er hoedanook. Het geval van Roemenië bewijst de ernst van de situatie : de desinformatiecampagne rond de massagraven bijvoorbeeld is ten dele te wijten aan de nieuwe machthebbers. De Sovjet-Unie wekt mijns inziens het meeste zorgen. Er bestaat een nationaliteitenprobleem, in de Baltische landen, de Kaukasus, enz., en ingeval de KP in elkaar stort en Moskou de controle over de gebeurtenissen verliest, moeten we ons geen illusies maken over het alternatief. Een vacuüm wordt altijd opgevuld, en in de Sovjet-Unie zal dat door het nationalisme opgevuld worden. Niet enkel het nationalisme aan de periferie, maar ook het Russisch chauvinisme zal opflakkeren. Ik heb zelf kunnen vaststellen dat deze ideologieën leven bij bepaalde delen van de bevolking. De anti-democratische, anti-semitische aspecten spelen daarbij een belangrijke rol. Onder Brezjnev was de toekomst voorzienbaar : de bewapening beheerste de politiek. Stel u voor dat een kleine Hitler het roer in handen krijgt als gevolg van de ineensstorting van de KP ! Ik denk dat vandaag ook bij ons het inzicht bestaat dat wij omwille van de wereldvrede het overgangsproces in Sovjet-Unie onder leiding van Gorbatsjov moeten steunen. Ik denk dat de westerse regeringen dringend tussenbeide moeten komen om het belang van de wereldvrede te beklemtonen en om alle nationalistische agitatie de kop in te drukken. De overgang moet zo vreedzaam mogelijk gebeuren.

VMT- Heren, wij danken u voor dit gesprek.